

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Исуфов Шердил Ватанович дар мавзуйи «Хочагии қишлоқи вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) аз рӯйи ихтисоси 6D020301 – Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик)

Таҳқиқоти диссертатсионии Исуфов Шердил Ватанович «Хочагии қишлоқи вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945)» дар доираи татбиқи нақшаи перспективии кори илмӣ-таҳқиқотии кафедраи таърихи халқи тоҷики Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абуабдуллоҳи Рӯдакӣ таҳти унвони «Таърихнигории таърихи халқи тоҷик аз давраи бостон то замони муосир» барои солҳои 2021-2025 омода карда шуда, ба ихтисосе, ки аз рӯйи он кор ба ҳимоя пешниҳод гардидааст, комилан мутобиқат менамояд.

Бояд қайд намуд, ки дар таърихи инсоният Ҷанги дуҷониба аз нигоҳи миқёс, шумораи қурбониён, харобиҳо ва оқибатҳои фалокатовар бузургтарин ва хунинтарин задухӯрди мусаллаҳона ба ҳисоб меравад. Ғалаба бар Германияи фашистӣ бо қидду ҷаҳди ҷамаи халқҳои ИҶШС ба даст омад. Дар фронтҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ аз Тоҷикистон қариб 300 ҳазор нафар сокинон даъват шуда, зиёда аз 90 ҳазор нафари онҳо аз майдони ҷанг барнагаштанд.

Ғалабаи Иттиҳоди Шуравӣ дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ, асосан, роҳи ояндаи тараққиёти ҷаҳонии баъд аз ҷангро муайян кард. Ин ҷанг яке аз озмоишҳои саҳттарин буд, ки то ин дам аз ҷониби башарият таҷриба нашуда буд. Бинобар ин, Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар таърихи ҷумҳурии мо низ яке аз рӯйдодҳои махсус маҳсуб мешавад, ки дар он шаҳрвандони Тоҷикистон низ дар ҷабҳаҳои ҷангӣ ва ҳам дар ақибгоҳ баҳри ғалаба саҳми бузург гузоштаанд. Аз вилояти Кӯлоб зиёда аз 50 ҳазор нафар ба

чанг сарфарбар гардиданд, ки аз худ часорату мардонагӣ ва қаҳрамониҳои бемисл нишон доданд.

Таърихи Ҷанги Бузурги Ватанӣ ҳамеша таваҷҷуҳи муаррихонро ба худ ҷалб менамояд ва таҳқиқу омӯзиши амиқтари ин масъала аз чанд ҷиҳат мубрам ва аз аҳамият холи нест:

якум, то имрӯз дар таърихнигории ватанӣ оид ба масъалаи ҳаёти хоҷагии деҳоти вилояти Кӯлоб таҳқиқоти мукаммали илмӣ анҷом дода нашудааст ва диссертатсияи мазкур дар ин самт аввалин кӯшиш мебошад;

дуум, таҳқиқ ва инъикос намудани қаҳрамониҳои сокинони вилояти Кӯлоб дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ амри зарурӣ буда, он бояд дар хотири насли имрӯзу оянда пос нигоҳ дошта шавад;

сеюм, таҳқиқ ва инъикоси хоҷагии қишлоқи вилояти Кӯлоб дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ, фаъолияти меҳнатӣ ва ҳаракатҳои ватандӯстонаи деҳқонони колхозӣ, истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва саҳми меҳнаткашонӣ вилоят дар ғалабаи Ҷанги Бузурги Ватанӣ муҳимияти мавзӯи интиҳобшудаи таҳқиқро боз ҳам муайян мекунад;

чорум, омӯзиши таҷрибаи фаъолияти меҳнаткашонӣ вилояти Кӯлоб дар шароити шадиди замони ҷанг, метавонад дар муайян намудани роҳҳои усулҳои сафарбар кардани захираҳои дохилии истеҳсоли, истифодаи

усулҳои гуногуни навоарӣ ва сониян, таъсири танзими давлатӣ ба соҳаҳои алоҳидаи кишоварзӣ хизмат намояд;

панҷум, солҳои охир бо сабаби тағйир ёфтани мувозинати геосиёсии дунё баъди аз байн рафтани ИҶШС ва низоми сотсиалистии ҷаҳон аз ҷониби муаррихони Ғарб андешаҳои ғайриилмӣ-таърихӣ пайдо шуда, онҳо нисбат ба шучоат ва қаҳрамониҳои халқҳои Шӯравӣ, саҳми арзандаи онҳо дар таъмини ғалаба бар фашизм дар Ҷанги дуҷониби ҷаҳон бо шубҳа менигаранд ва дар асарҳо ва мақолаҳои худ фактҳои

далелнопазирро инкор намуда, кӯшиш менамоянд, ки саҳми асосии халқҳои Шӯравиро дар ғалаба паст нишон диҳанд.

Аз ин лиҳоз, ҳар як сарчашмаи нав, хусусан, аз минтақаҳо, ноҳияҳои дурдаст, ҳаёти ҳамарӯзаи душвори ҳар як сокини Тоҷикистон бо факту далелҳои исботи таърихӣ воқеии ин чараён шуда метавонад.

Аз ин рӯ, таҳқиқи мавзӯи мазкур барои истифодабарӣ аз таҷрибаи таърихӣ дар интиҳоби роҳи дурусти рушд, рафъи бухрон дар баҳши хоҷагии халқи кишвар ва дар самти баланд бардоштани ҳисси ватандӯстии насли имрӯза ва оянда бениҳоят зарур аст.

Бо дарназардошти чунин хусусиятҳои мавзӯи интиҳобкардаи унвонҷӯ Исуфов Ш.В. мубраму замонавӣ ва аҳамияти муҳими илмӣ дорад.

Навгони илмӣ таҳқиқоти мазкур дар он зоҳир мегардад, ки муаллиф бори аввал рисолаи «Хоҷагии қишлоқи вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945)» – ро чун манбаи нодири таърихӣ мавриди таҳқиқи омӯзиш ҳамаҷониба қарор дода, маълумотҳо, далелҳои наву тозаро дарёфт ва пешкаши аҳли илм ва мардум гардондааст.

Соҳтори рисола аз лиҳози мантиқӣ ва баёни мавзӯи комилан ба меъёрҳо ва талаботҳои, ки Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таълиф ва таҳияи рисолаи номзадӣ муқаррар намудааст, ҷавобгӯ мебошад. Муаллиф рисолаи худро аз ҷиҳати сохтор, мазмун, хронология ва пайванди мантиқӣ дуруст тарҳрезӣ намуда, дар чараёни баёни мавзӯи онро риоя намудааст.

Рисолаи унвонҷӯ Исуфов Ш.В. аз лиҳози мундариҷа ва соҳтори худ аз муқаддима, ду боб, шаш зербоб, хулоса ва номгӯи сарчашмаву адабиёти истифодашуда иборат аст.

Таҳлили қисмати муқаддимаи ва тавсифи умумии қор собит месозад, ки муаллифи рисола мубрамияти мавзӯи таҳқиқотиро бо далелҳои қавӣ

асоснок намуда, сатху дараҷаи омӯзиши мавзуъро дуруст инъикос намудааст, мақсад, ҳадаф ва вазифаҳо, объект ва предмети таҳқиқот, ҳудуди хронологӣ ва ҷуғрофии онро муайян ва мушаххас намуда, асосҳои назариявӣ, пойгоҳи сарчашмавӣ, навгониҳои таҳқиқоти илмии худро баён намудааст.

Боби якуми диссертатсия «**Сафарбаркунии хоҷагии қишлоқи вилояти Кӯлоб дар давраи Ҷанги Бузурги Ватанӣ**» ном дошта, он аз се зербоб иборат мебошад. Дар он умуман вазъи хоҷагии қишлоқ, пурзӯр намудани пойгоҳи моддию-техникӣ ва таъмин намудани соҳа бо мутахассисон таҳқиқ мегардад.

Зербоби якуми боби аввал “**Вазъи хоҷагии деҳоти вилоят дар арафаи Ҷанги Бузурги Ватанӣ**” мебошад, ки дар он хоҷагии деҳоти вилояти Кӯлоб дар арафаи Ҷанги Бузурги Ватанӣ баррасӣ гардидааст. Диссертант менависад, ки бо қарори Анҷумани XV ҲК (б) Иттиҳоди Шӯравӣ соли 1927 сиёсати коллективонии хоҷагии қишлоқи давлати Шӯравӣ ҷорӣ гардид. Дар Тоҷикистони Марказӣ ва Ҷанубӣ ташкили колхозҳо ба солҳои 1927-1928 рост меояд. Натиҷаи муҳимтарини фаъолияти меҳнати колхозҳои мавҷудаи вилоят дар арафаи Ҷанги Бузурги Ватанӣ афзоиши маҳсулоти кишоварзӣ, хусусан, истеҳсоли ғалла буд. Дар вилояти Кӯлоб ба истеҳсоли зироатҳои рағандиҳанда, аз қабилӣ зағир ва моҳсар сабзавоткорӣ низ аҳамият меоданд.

Ҳамин тариқ, дар охири солҳои сиёму технологияи кишоварзӣ такмил ёфт, ҳосили умумӣ боло рафт. Дар натиҷа деҳқонони колхозҳои вилояти Кӯлоб дар арафаи Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар ташкили базаи пурқуввати истеҳсолоти кишоварзӣ саҳми назаррас гузоштанд.

Дар зербоби дууми боби аввал “**Ҷораниҳои онд ба пурзӯр намудани пойгоҳи моддӣ-техникии хоҷагии қишлоқ**” баррасӣ гардидааст. Дар диссертатсия баён гардидааст, ки бо оғози Ҷанги Бузурги Ватанӣ барои мудофияи Ватан ва таъмини ҷабҳаҳо дар назди Ҳукумати ИҶШС

масъалаи ниҳоят муҳими пурзӯр намудани пойгоҳи моддӣ-техникии хоҷагии деҳот ба вуқӯъ омад.

Зербоби дуҷумро ҷамъбаст карда, ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки новобаста ба он ки вориди техникаи кишоварӣ бо оғози ҷанг ба ҷумхурӣ, аз ҷумла, ба вилояти Кӯлоб кам гардида бошад ҳам, меҳнаткашони вилоят техникаҳои мавҷударо дуруст ва эҳтиёткорона нигоҳ дошта, истифода мебурданд.

Дар зербоби сеюми боби якуми диссертатсия **“Масъалаи таъмин намудани соҳаи аграрӣ бо мутахассисон ва дигар қувваҳои истеҳсоли”** оид ба таъмин намудани соҳаи кишоварзии вилоят бо мутахассисон ва дигар қувваҳои истеҳсолкунанада сухан меравад. Муаллифи диссертатсия менависад, ки аз рӯзҳои аввали Ҷанги Бузурги Ватанӣ соҳаи кишоварзӣ дар вилояти Кӯлоб бо мушкилот рӯ ба рӯ шуд, зеро бо сафарбаркунии мардони қобили меҳнат ба фронт деҳқонони вилоят ба душвориҳо дучор омаданд.

Дар назди ташкилоти ҳизбӣ ва ҳукумат мушкилии ҷиддӣ ба миён омад, ки дар як вақти кӯтоҳ бояд мутахассисонро зуд таълим ва омода намояд, то онҳо нафарони ба фронт рафтаро пурра иваз намоянд.

Унвонҷӯ менигороад, ки масъалаи таъмин намудани соҳаи аграрӣ бо мутахассисон ва дигар қувваҳои истеҳсоли ва ҳалли масъалаҳои омодамоии мутахассисони хоҷагии қишлоқ, пеш аз ҳама, маблағҳои калон, захираҳои бузурги инсонӣ ва табииро талаб мекард.

Дар боби дуюми диссертатсия, ки **“Саҳми кишоварзони вилояти Кӯлоб**

барои ғалаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ” ном дорад, сухан дар бораи нақши меҳнаткашони вилоят барои ғалаба дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ меравад. Дар ин боб масъалаҳои таъмин намудани эҳтиёҷоти ҷабҳа бо маҳсулот, шуҷоату фидокорӣи колхозчиён барои ба даст овардани

маҳсулоти кишоварзӣ ва ҳаёти кишоварзони минтақа дар солҳои ҷанг мавриди таҳқиқот қарор гирифтааст.

Дар зербоби якуми боби дуюм **“Муборизаи меҳнаткашони вилоят барои таъмин намудани эҳтиёҷоти ҷабҳа”** оиди саҳми меҳнаткашони вилоят дар таъмин намудани ҷабҳа бо маҳсулот суҳан меравад.

Диссертант менависад, ки аз рӯзҳои аввали Ҷанги Бузурги Ватанӣ меҳнаткашони вилоят тамоми қувва ва неруи худро барои мағлуб кардани душман равона карда буданд. Дар ҶШС Тоҷикистон, аз ҷумла, дар вилояти Кӯлоб аз рӯзҳои аввали ҷанг дар ҳама нуқтаҳои аҳолинишин, дар колхозҳо ва совхозҳо барои сафарбар намудани тамоми захираҳои мавҷуда ҳамоишҳо ва маҷлисҳо аз ҷониби меҳнаткашон гузаронида мешуданд. Хулоса, сокинони вилояти Кӯлоб дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ шабу рӯз меҳнат намуда, аз ақибгоҳ барои ҳимояи Ватан ва мағлуб кардани фашизм ҳеҷ чизро дарег наметоданд ва то анҷоми ҷанг ба фронт тамоми лавозимоти заруриро барои ғалаба ба Артиши Сурх мефиристониданд.

Дар зербоби дуюми диссертатсия **“Қорнамоиҳои сокинони деҳот дар истехсоли маҳсулоти кишоварзӣ”** қаҳрамоноҳои сокинони деҳот дар истехсоли маҳсулоти кишварзӣ инъикос ёфтааст. Дар солҳои 1941-1945 меҳнаткашони вилоят қаҳрамониҳои бисолиқаро анҷом доданд. Дар шароити ғавқулодаи меҳнатӣ мардуми тоҷик вазифаҳои худро иҷро мекарданд ва тавонистанд артиш ва саноатро бо намудҳои асосии маҳсулоти кишоварзӣ, хӯрокворӣ ва ашёи хоми ҷангӣ таъмин кунанд.

Дар зербоби сеюми боби дуюм **“Ҳаёти маданӣ-маишии кишоварзони вилоят дар давраи Ҷанги Бузурги Ватанӣ”** масъалаи вазъи фарҳанги вилояти Кӯлоб дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ таҳқиқ мегардад. Дар диссертатсия қайд гардидааст, ки новобаста ба мушкилиҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ маориф ва маданияти вилояти Кӯлоб рушд меёфт. То ин вақт, дар вилояти Кӯлоб яке аз муҳимтарин вазифаҳои Ҳукумати

Шӯравӣ, барҳам додани маҳви бесаводӣ дар байни аҳоли бартараф карда шуд.

Хулоса, таҳлили натиҷаҳои кормандони соҳаи маорифи вилоят дар солҳои ҷанг нишон дод, ки муаллимони вилоят ба душвориҳои иҷтимоию иқтисодӣ нигоҳ накарда, дар кори таълиму тарбияи насли наврас ба комёбиҳои калон ноил гардиданд.

Ҳамин тавр, фаъолияти аҳли фарҳанг ва муассисаҳои фарҳангӣ дар давраи ҷанг ба кулли таҷдид ва ба кори мубориза бо душман мувофиқ карда шуд. Китобхонаҳо, осорхонаҳо, муассисаҳои клубӣ, қасрҳои фарҳанг фаъолияти кори худро ба давраи ҷангӣ мутобиқ намуда, дар қисмҳои ҳарбӣ, беморхонаҳои ҳарбӣ, нуқтаҳои ташвиқотӣ ва заводу фабрикаҳо баромад намуда, кӯшиш мекарданд, ки муборизаи халқи тоҷикро барои озодӣ ва истиқлолияти Ватан инъикос намоянд.

Муаллиф дар охир ба чунин хулоса меояд, ки дар рафти таҳқиқот муайян гардид, ки истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии колхозҳои вилояти Кӯлоб дар солҳои 1941-1945 як ҷузъимуҳими иқтисодиёти замони Ҷанги Бузурги Ватанӣ буд, ки артиш ва ақибгоҳро бо маводи хурока ва ашё таъмин мекард. Дар ин давраи ҳасос барои ватан меҳнаткашони Тоҷикистон, аз ҷумла, вилояти Кӯлоб медонистанд, ки барои ғалабаи комил дар Ҷанги Бузурги Ватанӣ меҳнати қаҳрамононаи онҳо лозим аст. Бинобар ин, онҳо кӯшиш менамуданд, ки ҳарчи хубтар кор карда, бештар маҳсулот истеҳсол кунанд.

Дар иҷрои ҳамаи ин корҳо саҳми меҳнаткашони вилояти Кӯлоб маълум буд. Чунки аз рӯзҳои аввали шунидани хабари ҷанг, онҳо бо ғайрати дучанд меҳнат карда, ба маротиб ҳаҷми истеҳсолотро зиёд менамуданд. Дар солҳои аввали Ҷанги Бузурги Ватанӣ дар вилояти Кӯлоб қариб ҳаштсад колхозҳо мавҷуд буд. Ин колхозҳо фаъолияти худро тибқи вазъи ҳарбӣ ба роҳ монда, ба кори истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ва таъмин намудани талаботи ҷанговарон тамоми кувваашонро равона

карда буданд. Колхозҳои вилоят, ки асоси истеҳсолоташонро зироаткорӣ, пахтакорӣ, кирмакпарварӣ, чорводорӣ ва боғу тоқпарварӣ ташкил мебуд, дар кори таъмини ҷабҳаи ҷангӣ ва ақибгоҳ аз маводи ғизо, ғаллаву гӯшт, маҳсулоти шир ва равшан бо ҷидду ҷаҳди том меҳнат мекарданд.

Дар баробари ин меҳостам оид ба баъзе камбудихо ва норасоӣҳо, ки дар рафти баррасӣ ва таҳлили рисолаи диссертатсионӣ муайян шудаанд, ибрази андеша намоям:

1. Хулоса ва ҷамъбасти зербоби якум бештар ба чорводорӣ бахшида шудааст. Хуб мешуд, ки дар ин зербоб оиди дигар намуди фаъолияти хоҷагии қишлоқ маълумот оварда мешуд.
2. Дар диссертатсия номи муҳаққиқони ин масъала оварда шудаанд, аммо таҳлили муқоисавии ин рисола бо дигар рисолаҳо, ки ҳамдигарро тақвият мебахшанд кам ба назар мерасад.
3. Ба назари мо муаллифи диссертатсия оид ба саҳми баъзе ашхоси ватандӯст, махсусан занон маълумотҳои кам овардааст.
4. Дар саҳифаҳои 43, 45, 47, 49, 72, 75, 76, 93, 96, 118, 122, 123, 138 дастгоҳи илмӣ таҷдиди назар меҳаҷад.
5. Дар матни диссертатсия дар саҳифаҳои 21, 27, 35, 36, 37, 49, 72, 75, 98, 109 ҳатогиҳои техникӣ, имлоӣ ва услубӣ ба назар мерасанд.

Аммо камбудихои зикршуда ислоҳшаванда буда, арзишу аҳамияти илмии рисолаҳо, ки таҳқиқоти пухтаву мукамал аст, коҳиш намедиҳанд.

Умуман, рисолаи номзоди Исӯфов Ш.В. дар сатҳи зарурии илмӣ-назариявӣ навишта шудааст ва он бе шаку шубҳа саҳми муҳими муаллиф дар таърихи халқи тоҷики солҳои ҷилуми Тоҷикистон мебошад.

Дар диссертатсия фикри ҷамъбасти муаллиф оид ба мавзӯ, пешниҳоди назариявӣ ва тавсияҳои амалии ӯ оварда шудаанд.

Автореферати диссертатсия мазмунӣ онро дуруст инъикос менамояд. Доир ба мавзӯи диссертатсионӣ муаллиф 18 мақолаҳо, аз ҷумла 8 мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақриршаванда аз ҷоп баровардааст.

Бо назардошти гуфтаҳои боло мо чунин мешуморем, ки диссертатсия дар мавзӯи «**Ҳочагии кишлоки вилояти Кӯлоби ҶШС Тоҷикистон дар солҳои Ҷанги Бузурги Ватанӣ (1941-1945)**» тибқи банди 53 - и Низомномаи Шурои диссертатсионӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ гардидааст, пурра ҷавобгӯ буда, муаллифи он сазовори дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) аз рӯйи ихтисоси 6D020301 – Таърихи ватанӣ (таърихи халқи тоҷик) мебошад.

Муқарризи расмӣ,

мудирӣ кафедраи таърихи умумӣ ва фарҳангшиносии МДТ “Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Носири Хусрав”,

доктори илмҳои таърих, дотсент:

13 мартӣ соли 2023

Имзои д.и.т., дотсент Алимов Д.Х.-ро

Тасдиқ менамоям

Сардори ШК ва КМ МДТ

“ДДБ ба номи Носири Хусрав”

Шукурзод Ҷамшед Абдуалим

Маълумот барои тамос:

Суроға: 735140, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Бохтар,
кӯчаи Айнӣ, 67, МДТ “ДДБ ба номи Носири Хусрав”,
тел.: (83222) 2-54-81, (83222) 2-22-53
<http://www.btsu.tj>, E-mail:ktsu78@mail.ru.